

*Merete
Mazzarella*

*Luottamisen
taito*

Rakkaudesta ja muista tunteista

Merete Mazzarella

LUOTTAMISEN
TAITO

Rakkaudesta ja muista tunteista

SUOMENTANUT RAIJA RINTAMÄKI

TAMMI

HELSINKI

MERETE MAZZARELLA

- Ensin myytiin piano*, 1985
Esitettävänä elämä, 1986
Pääsiäinen, 1988
Keskustelu, 1992
Jublista kotiin, 1993
Täti ja krokotiili, 1995
Uskottomuuden houkutus, 1997
Silloin en koskaan ole yksin: lukemisen taidosta, 1999
Kun kesä kääntyy, 2001
Tähtien väliset viivat, 2003
Marraskuu, 2004
Hyvä kosketus, 2006
Fredrika Charlotta, o.s. Tengström, kansallisorunoilijan vaimo, 2007
Illalla pelataan Afrikan tähteä, 2008
Ei kaipuuta, ei surua: Päivä Zacharias Topeliuksen elämässä, 2009
Matkalla puoleen hintaan, 2010
Ainoat todelliset asiat, 2012
Elämä sanoiksi, 2013
Sielun pimeä puoli: Mary Shelley ja Frankenstein, 2014
Aurinkokissan vuosi, 2015
Elämän tarkoitus, 2017
Alma: Edelläkävijän tarina, 2018
Varovainen matkailija, 2019
Emmekö voisi elää sovussa? Esseitä ajastamme, 2020
Syksystä syksyyn, 2021
Violetti hetki, 2022
Jotain muutakin kuin tämä: Pohdintoja uskosta, 2023

Suomennettu ruotsinkielisestä käsikirjoituksesta
Att lära sig falla. Om kärlek och andra känslor © Merete Mazzarella 2024

SUOMENKIELINEN LAITOS © RAIJA RINTAMÄKI JA TAMMI 2024
TAMMI ON OSA WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖTÄ

ISBN 978-952-04-6283-3
PAINETTU EU:SSA

MUUAN FACEBOOK-KAVERINI jakoi kissa-
videon. Sellaisia on netissä paljon, enkä yleensä
niitä juuri vilkaisekaan, mutta tässä oli jotain
tavallisuudesta poikkeavaa. Video oli mustavalkoinen ja
tummasävyinen, tuntui kuin olisi katsellut jotain hyvin
yksityistä joka tapahtui pimeässä.

Kissat olivat lumileopardeja, pariskunta joka venytteli
nautinnollisesti, nuuhki toisiaan, kietoi tassut toistensa
ympäri, kelliskeli vierekkäin tai päällekkäin, loikoi
lusikka-asennossa, kierähti leikkisästi selälleen tassut
ilmassa. Ne näyttivät yhtenäiseltä, pehmeästi liikkuvilta
organismilta. Lumoutumiseni oli noloudensekaista, koin
olevani melkein tirkistelijä, mutta minä myös tunnistin
itseni. Näytin videon miehelleni L:lle ja tiedän hänenkin
tunnistaneen siitä itsensä, vaikka hän ei sitä sanonutkaan.

Kumpikaan ei liioin ääneen lausunut tietävänsä, että
meitä ei kyllä kukaan suostuisi katselemaan.

Lumileopardivideon jakoi filosofi Camilla Kronqvist,
joka on kirjoittanut rakkautta käsittelevän tohtorin-
väitöskirjan *What We Talk About When We Talk About
Love*, ja hänen oma kommenttinsa kuului: ”Mietin toi-

sinaan, miten syvään juurtuneena luonteessamme tai koko olemuksessamme on tarve pidellä toista ja miten se vaikuttaa ajatuksiimme siitä, mitä on elää ja rakastaa.”

Tuo virke puhutteli minua kuten videokin, ja aloin miettiä, mitä sanoja kielessä on sille mitä lumileopardit tekivät: hipaista, koskettaa, hyväillä, halata, helliä.

Kyse on elämäntunnosta ja halusta. Mutta myös turvallisuudesta, läheisyydestä, intiimiydestä.

Englannin kielestä tuntui ensin löytyvän useampia tai ehkä parempia sanoja tälle kaikelle – *touching, holding, nestling, nuzzling, cuddling* – mutta kun todella maistelin sanaa ”koskettaa”, tulin toisiin ajatuksiin: sen kaksoismerkitys on tärkeä, se ei viittaa vain ihoon ihoa vasten – tai turkkiin turkkia vasten – vaan myös tunteiden herättämiseen.

Eikä tietenkään ole sattumaa, että sanat ”tunne” ja ”tuntea” ovat samalla tavalla kaksimerkityksisiä.

Ajatukseni viipyvät vielä lumileopardeissa, kun kuu-kautta myöhemmin liikutun erään lehmän tarinasta, joka muodostaa niille vastaparin. ”Teksti jää elämään lukijan ruumiissa ja sielussa”, sanottiin perusteluissa, kun filosofi Mio Lindmanille – joka muuten oli Camilla Kronqvistin opiskelutoveri – myönnettiin palkinto Andrea Arnoldin dokumenttielokuvan *Cow* arviosta. Dokumentin pääosassa on Luma-lehmä, ja Lindman kirjoittaa:

Dokumentti ei suuntaa linssiä karjatalouden karuimpaan muotoon. Tällä karjatilalla lehmät saavat laiduntaa, märehtiä meditatiivisesti ja lepäillä kauniin, tähtien kirjoman kesätaivaan alla.

Ulkona näkyy vallattomia ja tyytyväisiä lehmiä. Mutta yhdessä avainkohtauksessa lehmät ajetaan takaisin sisätiloihin kesän jälkeen. Luma ei halua mennä, se hangoittelee jääräpäisesti vastaan. Se tuntuu ymmärtävän, mikä sitä sisällä odottaa.

Dokumentissa näyttäytyy kautta linjan tuotantologiikka, mikä tekee kokonaisuudesta yhtä kaikki eksistentiaalisesti armottoman. Luma on synnyttänyt jo monta vasikkaa. Tärisevissä, intiimeissä kuvissa näemme Luman sonnina astuttavana ja poikimassa vielä kahdesti. Se nuolee vastasyntyneitä ja ammuu hädissään, kun vasikka viedään siltä. Kohtauksessa toisensa jälkeen lehmät löntystävät lypsyasemalle. Utareet roikkuvat raskaina. Tätä on lehmän elämä.

Oivallan, että lehmän tarinassa ilmenee samanlaista elämäniloa ja halua kuin siinä videopätkässä lumileopardista, mutta lehmältä tuo elämänilo ja halu järjestelmällisesti riistetään, kun se viedään väkisin sisään laitumelta tai joutuu lypsettäväksi.

Niin, voi suorastaan sanoa, että siltä riistetään rakkaus sillä hetkellä, kun se – aina uudestaan – menettää vasikkansa.

Kun Luma tulee vanhaksi, kankeaksi ja raihnaaksi, se lopetetaan laukauksella päähän, ja katsoja kuulee sen viimeisen henkäyksen. Mio Lindman jatkaa:

Juuri hengitys kiinnittää huomioni elokuvassa jo varhain. *Cow* luo äänimaailman, jossa lähimpänä

on usein lehmän hengitys, navetan koneiden ryske jää taustalle. Lehmät puhkuvat, huokaa-
vat, mölisevät, hyperventiloivat. Niitä päästään lähelle elollisina olentoina, joilla ilmenee elollisen olennon vaihtelevia reaktioita ympäristöönsä: uteliaisuutta, välinpitämättömyyttä, pelkoa. *Cow*-elokuvan vahvuus on siinä, että se seuraa yksittäistä lehmää teollisen logiikan keskellä. Se muistuttaa jostakin valtavasta ja selittämättömästä, ei vähemmästä kuin siitä, mitä on elää elämäänsä lehmänä ja ihmisenä.

Meidän ajatusmaailmassamme hengitys on yhdistävä linkki ruumiin ja sielun välillä, sielun jota usein myös hengeksi kutsutaan. Ja arvio päättyy: ”Joskus iltaisin kun kuulen oman hengitykseni, muistan Luman hengityksen, ajattelen meidän ensimmäistä ja viimeistä henkäystämme.”

Lumileopardit ja lehmä ovat inspiroineet minua kirjoittamaan kirjan, joka käsittelee ruumista ja sielua, ajattelua ja tunnetta, tunnetta haluna, myös kehollisena haluna, mutta varsinkin sitä erityistä ajatuksen ja tunteen yhteensulautumaa, jota kutsumme rakkaudeksi. Ja – Camilla Kronqvistin sanoin – ”ajatuksiamme siitä, mitä on elää ja rakastaa”.

Kirjoitan paljon myös kirjallisuudesta.

Minkä takia kirjallisuudesta?

Koska minä nyt kerta kaikkiaan olen lukeva ja kirjoittava ihminen. Koska kirjallisuus on ehkä paras lähde ammentaa tietoa aiheistani. Ja muuten: kirjoitan tässä

pitkälti sellaisesta kirjallisuudesta, johon kirjallisuuden-
tutkijat eivät normaalisti paneudu. Tähän naisten kir-
joittamaan ja lukemaan kirjallisuuteen miehet harvoin
tulevat tarttuneeksi. Olen miettinyt, että se on sääli, sillä
heillä olisi yhtä ja toista opittavaa.

Naisista.

Elämästä.

Ehkä myös itsestään.

Kirja sisältää runsaasti hetkellisiä miellelyhtymiä ja
ylimalkaisia, yleisluontoisia pohdintoja, jotka on ajateltu
lähinnä kutsuksi lukijalle kehittää niitä eteenpäin omin
miellelyhtymin ja pohdinnoin. Siellä täällä luotaan silti
uskoakseni myös hieman syvemmälle.

Osa teksteistä on julkaistu jossakin muodossa *Svenska
Dagbladet* -lehden esseinä. Nyt kun kehittelemme niitä edel-
leen, huomaan miten paljon olen vuosien mittaan pyöri-
tellyt samoja kysymyksiä.

LUMILEOPARDIT JA Luma koskettivat minua syvästi, koska olen kulkenut pitkän matkan ymmärtääkseni tunteiden roolia ihmisen elämässä.

Lapsuudessa ja nuoruudessa olin ilman muuta sanonut, että rakastin lukemista, mutta kun aloin opiskella kirjallisuutta yliopistossa, sain heti kärkeen oppia, että oli erittäin epätieteellistä – niin, kypsytöntä, naiivia, noloa – rakastaa kirjallisuutta. Kirjallisuutta piti tulkita, eritellä, ymmärtää, ei millään muotoa rakastaa. Opettajien joukossa oli tosin yksi poikkeus, professori Olof Enckell. Useimpien aikansa professorien tavoin hän piti välimatkaa meihin opiskelijoihin ja luki luentonsa paperista. Itsestään hän puhui vain sen ainoan kerran, kun hän kesken pitkän esitelmän tokaisi: ”Tiedättekö, minua vaivaa niin hitonmoinen noidannuoli.” Joskus hän tosin saattoi jonkin runon luettuaan vaieta, tiirailta meitä silmälasiansa läpi ja lausahtaa: ”Eikö olekin kaunista?”

Se oli meistä mukavaa, mutta ajattelimme että hän saattoi sanoa niin koska oli vanha, ilmeisesti niin vanha, ettei hänen tarvinnut suostua paloittelemaan teoksia niin kuin paloitellaan hirvi, surematta sitä että kiilto eläimen silmissä

on jo aikoja sitten sammunut. Ehkä hän ei edes tiennyt, että tekstejä kuului paloitella eikä ihailta ja rakastaa?

Kului pari vuotta ennen kuin tajusin, että paloittelu johtui paljolti kahdesta amerikkalaisesta, William Wimsattista ja Monroe Beardsleysta, jotka olivat vuonna 1949 julkaisseet artikkelin otsikolla ”The Affective Fallacy”, affektiharha eli tunteista johtuva virhepäätelmä. He väittivät varmasti, että tunneperäinen eläytyminen ja omat mielle yhtymät voivat johtaa onnettomaan sekaannukseen sen välillä, mikä on tekstiä ja mikä lukijan kokemusta. Kirjallisuudentutkija ei saa lumoutua, kirjallisuudentutkijan ei liioin pidä kysyä itseltään, mitä kirjailija on teoksella halunnut sanoa, vaan hänen tulee viileän etäisesti tarkastella muotoa ja rakennetta.

Kun viitisen vuotta myöhemmin halusin ryhtyä kirjoittamaan tohtorinväitöskirjaa, menin tapaamaan professoria – uutta, paljon nuorempaa professoria, Johan Wredeä – keskustellakseni, mistä voisın kirjoittaa. Vähän epämääräisesti sanoin, että minua kiinnosti romaani-proosa, ja hänen ehdotuksensa tuli salamana: ”Miten olisi Eyvind Johnsonin romaani *Strändernas svall*?”

Tiesin, että Eyvind Johnson oli Ruotsin akatemian jäsen, mutta en ollut lukenut häneltä mitään, ja *Strändernas svall* -teoksesta (suom. *Rantojen tyrskyt*) olin kuullut vain puhuttavan, niin että tiesin sen ilmestyneen heti toisen maailmansodan jälkeen ja kertovan uudelleen Homeroksen Odysseus-myytin. Kunnioitus nuortakin professoria kohtaan oli silti siihen aikaan niin suuri, ettei minulle olisi tullut mieleenkään esittää kysymyksiä tai

ilmaista epäröintiä, saati että olisin halunnut paljastaa lukeneisuuteni paljon vähäisemmäksi kuin hän luuli. Niinpä kiitin häntä ja vakuutin, että se oli erinomainen valinta, minkä jälkeen menin ostamaan kirjan ja aloin lukea. Kävi niin ansaitsematon onni, että teos tempasi minut oitis mukaansa ja kiehtoi mieltäni, mutta kun väitöskirja *Berättandets problem. Myt och verklighet i Eyvind Johnsons roman Strändernas svall* (Kerronnan ongelmia. Myytti ja todellisuus Eyvind Johnsonin romaanissa *Strändernas svall*) monen vuoden jälkeen valmistui, minua lähinnä vain nolotti. En ollut pystynyt tekemään sitä mitä olisin oikeastaan halunnut.

Näin siinä kävi:

Odyseus on Homeroksen sankareista kenties kiinnostavin, koska hän on enemmän maamies kuin soturi ja koska hänen vahvuutensa ei ole urheus vaan oveluus. Hänen kauttaan Eyvind Johnson tarttui aiheeseen, joka oli romaanin ilmestymisen aikaan erittäin ajankohtainen. Odyseus edustaa sotaan väsyneitä, kotiin palaavia sotilaita. Lähtiessään Troijan sotaan hän oli joutunut jättämään kotisaarensa Ithakan, nuoren vaimonsa ja pienen poikansa, ja palatessaan kahdenkymmenen vuoden kuluttua hän oli vuodattanut paljon verta ja arpeutunut niin ruumiiltaan kuin sielultaan. Hänen kohtalostaan tuli useimpien muiden kohtaloa kovempi, sillä hän joutui vuodattamaan vielä lisää verta kotiinpaluunsa jälkeen.

Eyvind Johnsonin kuvaamana Odyseus potee alituisia tunnontuskia, joista hän koettaa selviytyä muokkaamalla karun todellisuuden kaunisteleviksi ja sitä myötä siedettävämmiksi tarinoiksi, ja tämä tarinankerronta oli

väitöskirjani keskiössä. Tosiasiassa minua oli kuitenkin työn mittaan kiehtonut eniten romaanin vahva aistillisuus: miten monenlaista eroottista kaipuuta se kuvaa, miten se tavoittaa etelämäisen valon ja lämmön, miten se sai – ja saa yhä – minut kuulemaan, haistamaan, tuntemaan meren ja varsinkin aaltojen vyörymisen rantaan. Väitöskirjani käy melko kunnianhimoisesti läpi myyttejä ja myyttiteoriaa, Homeros-tutkimusta ja romaaniteoriaa ja hiukan syvyyspsykologiaa, mutta aistillisuutta en saanut mukaan. Tyrskyjen pauhu kuivahti johtomotiiviksi, meri ajattomuuden symboliksi. Enkä varsinkaan osannut välittää innostustani itse kirjaa kohtaan.

Osannut?

En uskaltanut.

Silti olin jo aikaisemmin oivaltanut, että lukeminen ja tunteet kuuluvat luonnostaan yhteen, kuten myös lukeminen ja keho. Puolimatkassa ensimmäisen opiskeluvuoteni ja tohtorinväitökseni välillä olin näet ollut mukana tekemässä pientä tutkimusta alakoululaisten lukutottumuksista. Kysyimme oppilailta, mitä he lukivat ja kuinka paljon ja mitä he lukemiselta odottivat, mutta yksi osallistujista – hyvin aktiivinen lukija, joka vastasi kysymyksiimme perusteellisesti – esitti kriittisen kommentin: ”Teidän olisi pitänyt kysyä myös, missä ja milloin me luemme ja syömmekö tai juommeko me jotain lukiessamme.” Hänen mieluisin lukupaikkansa oli tyynyillä varustettu soppi kesämökin ullakolla, ja ihaninta lukeminen oli, kun sade rummutti kattoa ja vierellä höyrysi mukillinen kaakaota.

Tämän nuoren ihmisen kautta sain aivan uusia näkökulmia omaan lukemiseeni. Tulin ajatelleeksi, että halusin

aina mugin kahvia käden ulottuville. Ja että lukupaikkani vaihtelivat sen mukaan, luinko jotain työn puolesta vai huihin vuoksi: edellisessä tapauksessa istuin kutakuinkin pystyssä, useimmiten pöydän ääressä, jälkimmäisessä taas lojuin sohvalla tai sängyllä, mutta kahvia piti aina olla. Tajusin myös surukseni, että olin sairastunut ammattitautiin: kirjallisuudentutkijalle ja kriitikolle ominainen, aina jossakin mielessä välineellinen lukutapa oli leimannut minut niin syvästi, että vain harvoin luin puhtaasti huvikseni. Tarkistin aina ensimmäiseksi sivumäärän ja arvioin, miten kauan aikaa lukemiseen suunnilleen kuluisi. Lukiesani tarkistin lähes pakonomaisesti tasaisin väliajoin, montako sivua minulla oli jäljellä. Minun oli vaikea lumoutua, antautua tekstin vietäväksi; olin liian kärsimätön, halusin saada käsityksen kirjasta, ymmärtää miten se oli tehty, halusin voida sanoa siitä sanani. Halusin selättää sen.

Ovatko asiat paremmin nykyään, kun minulla eläkeläisenä pitäisi olla loputtomasti aikaa lukea huvikseni?

Masentavaa kyllä, vastaus on ei, sillä ammattitauti ei ole hellittänyt.

Toisinaan minun on vaikea keskittyä jo siksikin, että mietin levottomana, olisiko jokin toinen kirja parempi kuin se jota olen lukemassa. Minua mietityttää nykyään kovasti, että näin vanhana ehdin lukea enää kovin rajallisesti ja siksi tulisi pitäytyä vain kaikkein parhaaseen. Silti todella suuret lukukokemukset harvenevat entisestään.

Mitä herroihin Wimsatt ja Beardsley tulee, on tärkeää ymmärtää, etteivät he pitäneet tunteita ongelmallisina pelkästään lukemisen yhteydessä. He pitivät tunteita

ongelmallisina – jopa vaarallisina – ylipäättään. Tunteet eivät heidän mielestään olleet pelkästään subjektiivisia, vaan ne uhkasivat syrjäyttää rationaalisen ajattelun, itse järjen. Toisaalta on kiintoisaa todeta, kuten useat myöhemmät kirjallisuudentutkijat ovat tehneet, että heidän hyökkäyksensä tunteita kohtaan oli nurinkurisesti leimallisen tunnepitoinen, suorastaan tuhtunut. Tunteidenhan sanotaan voivan johtaa kaikkeen aina uskotomuudesta ja uhkapelistä mellakoihin, ryöstöihin ja murhiin. Eivätkä Wimsatt ja Beardsley tietenkään olleet yksin, he olivat myöhäinen lenkki pitkässä perinteessä, joka on pitänyt tunteita alhaisina, uhkaavina tai eläimellisinä ja juontaa juurensa vähintään Platonista. *Faidros*-dialogissa on eloisa kuva kahdesta hevosesta, jotka vetävät sielun vaunuja: Oikeanpuoleinen, joka edustaa järkeä, on valkoinen, suoraryhtinen ja puhdaslinjainen, se kulkee pystypäin eikä tarvitse piiskaa, vaan tottelee pelkkää kehotusta ja sanaa. Vasen – tunteita edustava – on tumma, takkuinen, kömpelö ja niin niskoitteleva ja kopea, ettei tahdo totella edes piiskaa ja kannusta.

Myös vaikutusvaltainen ranskalainen 1600-luvun filosofi René Descartes teki jyrkän eron ajatuksen ja ruumiin, ajatuksen ja tunteen välillä.

Ajatus, järki, oli hänelle ihmissielun edellytys. Ajatuksen tuli olla laivan kapteeni ja pitää kurissa tunteet, vietit ja intohimot: kaikki sellainen oli näet epäluotettavaa ja järjetöntä ja uhkasi jatkuvasti häiritä rationaalisia päätöksentekoprosesseja. Tämä näkemys on taustalla hänen kuuluisassa motossaan *cogito ergo sum*, ajattelen, siis olen.

Entä ruumis sitten?

No, ruumis oli Descartesin käsityksen mukaan pelkkä koneisto. Tämä näkökanta vaikutti etenkin siihen, miten hän ja hänen jälkiään kulkeneet suhtautuivat eläimiin: hänestä eläimet eivät kyenneet ajattelemaan eivätkä tuntemaan. Jos kissa rääkäisi, kun sitä vedettiin hännästä, kyse oli vain jonkinlaisesta koneiston kirskeestä.

En usko, että Descartes oli koskaan ollut tekemisissä kissan kanssa.

Kaksisataa vuotta myöhemmin Charles Darwin otti tunteet todesta, kun hän evoluutiotutkijana jäljitti niiden alkuperää ja kirjoitti teoksen *Tunteiden ilmaisu ihmisissä ja eläimissä* (engl. alkuteos 1872, suomennos 2009). Hän otti todesta myös eläinten tunteet, sillä hän etsi eläinten käytöksestä ihmisen käyttäytymisen juuria. Häntä kiinnostivat erityisesti kasvonilmeet. Kulmakarvojen kohottaminen yllättyessä ja ylähuulen kurtistaminen aggressiiviseen irveeseen ovat reaktioita, joita esiintyy sekä ihmisillä että eläinmaailmassa. Hän korosti kuitenkin, etteivät voimakkaat tunteet ilmene pelkästään kasvoilla vaan koko kehossa, varsinkin hengityksessä, sydämen sykkeessä ja lihaksissa. Raivostunut ihminen hengittää usein lyhyin, kiivain vedoin, mikä on kehon valmistautumista taisteluun. ”Useimmat emootioistamme ovat niin tiiviissä yhteydessä niiden ilmauksiin, että ne tuskin nousevat esiin, jos ruumis pysyy passiivisena”, kirjoittaa Darwin.

Sitten tuli Freud, joka kehitteli edelleen ajatuskulkua kuvaannollisen ja kirjaimellisen suhteesta: ”Miten voisimme sanoa, että itsensä loukatuksi kokeva ihminen

on loukkaantunut 'sydänjuuriaan myöten', ellei hän olisi aivan fyysisesti tuntenut vihlaisua sydämessään?"

Viime vuosikymmeninä kiinnostus tunteita kohtaan on vain kasvanut, sekä humanistisissa että yhteiskuntatieteissä mutta myös niinkin luonnontieteellisellä alalla kuin neurologiassa. Teoksessaan *Descartesin virhe* (engl. alkuteos 1994, suomennos 2001) Antonio Damasio argumentoi ranskalaisfilosofia vastaan tarkastelemalla Phineas Gagen tapausta. Vuosi oli 1848, Gage työskenteli rautatietyömaalla Yhdysvalloissa Vermontin osavaltiossa, ja eräänä päivänä hänen piti räjäyttää ruutipanos kalliorinteen murtamiseksi. Panos räjähti ennen aikojaan ja sinkautti pahaksi onneksi lentoon Gagen tamppaukseen käyttämän rautakangen, joka oli toista metriä pitkä ja halkaisijaltaan yli kolme senttiä. Se tunkeutui hänen vasemmasta poskestaan kalloon ja aivojen etuosaan ja lensi päälään läpi ulos sellaista vauhtia, että putosi maahan vasta kolmenkymmenen metrin päässä. Ihme kyllä Gage jäi henkiin, hän istui kärkyissä matkalla lääkäriin ja pystyi jopa johdonmukaisesti kertomaan, mitä hänelle oli tapahtunut. Fyysisesti hän toipui, mutta hänen persoonallisuutensa oli muuttunut. Ennen niin rauhallinen, ystävällinen ja vastuuntuntoinen mies olikin nyt ”oikukas, röyhkeä ja rivosuinen”, kuten lääkäri myöhemmin kirjoitti. Hän ”ei totellut käskyjä eikä neuvoja, jotka eivät olleet hänelle mieleen”, ja hän ”laati monia tulevaisuuden suunnitelmia, jotka kuitenkin saman tien hylkäsi”. Hän ei kyennyt pitämään työpaikkoja, jotka onnistui saamaan: joko hänet erotettiin kiivautensa takia tai sitten

hän otti lopputilin omasta aloitteestaan. ”Gage ei enää ole Gage”, sanoivat hänen ystävänsä ja katkaisivat välit hänen kanssaan yksi toisensa jälkeen. Viimeisinä aikoinaan hän eli kiertelevää elämää, ajoi postivaunuja Chilessä ja kuoli lopulta 36-vuotiaana San Franciscossa.

Hänen kalloaan on tutkinut Antonio Damasion kollega ja vaimo Hanna, joka on rekonstruoinut ja tulkinut hänen vammojaan. Damasio käyttää Gagen tapausta todisteena siitä, että tunteilla on ratkaiseva osuus ihmisen päätöksentekokyvyssä ja sosiaalisessa käyttäytymisessä. Vaikka Gage oli säilyttänyt kognitiiviset kykynsä, aivojen otsalohkon vaurioitumisen oletetaan siis heikentäneen hänen kykyään käsitellä tunteita, ja sen myötä hänen sosiaalinen kompetenssinsa ja kykynsä tehdä päätöksiä olisivat nekin kärsineet.

Mitä tästä opimme?

Että ihminen ei voi toimia rationaalisesti, jos hänen tietoisuutensa ei pääse kuulemaan kehon kokemia tunteita. Gagen tapauksesta Damasio katsoo saaneensa vahvistuksen väitteelleen, että tunteet ja järki toimivat yhteistyössä.

Nykyään ollaan hyvin kiinnostuneita aivojen toiminnasta, ja johtamiskonsultit saattavat puhua otsalohkosta kuin olisivat ottaneet oppia Phineas Gagen tarinasta. Kurssilla nimeltä *Compassionate Leadership* muuan luennoitsija sanoi, että silloin kun tuntuu vaikealta hillitä kiukkua tai turhautumista, ihmisen tulee käsitellä tunteitaan ja pysähtyä kysymään itseltään: ”*Shall I?*”, ”Onko ihan pakko?”

Siis päästää raivoni valloilleen.

Johtamisessa – kuten monessa muussakin yhteydessä – oikean vastauksen luulisi olevan ei.

TUNTEIDEN NIMEÄMISEKSI, määrittelemiseksi ja luokittelemiseksi on nähty hämmentävän paljon vaivaa:

Vuoden 1900 paikkeilla ranskalaispsykologi Théodule Ribot totesi, että vaikka meillä onkin lukemattomia erilaisia aistivaikutelmia, varsinaiset syvälle käyvät tunnetilat, jotka juontuvat tarpeistamme ja vaistoistamme, voidaan jakaa neljään luokkaan: tuska, pelko, kiihtymys ja hyvinvointi. Lisäksi on viides, jota hän kutsuu ihmettelyn tai ihmetyksen tunteeksi ja joka kuuluu muun muassa älyllisen toiminnan edellytyksiin. Ribot'n mukaan juuri tämä tunne yhdistää parhaiten esteettisyyden, filosofisuuden ja tieteellisyyden, koska sen vallitessa tunnetaan ”avointa kiinnostusta oman minän ulkopuoliseen maailmaan”.

Juuri tämä tunne puhuttelee minua eniten: kukapa ei tahtoisikaan tuntea ”avointa kiinnostusta oman minän ulkopuoliseen maailmaan”?

Sadan viime vuoden aikana psykologit tuntuvat enimmäkseen erottaneen kuusi perustunnetta: ilo, suru, pelko, inho, viha ja hämmästys. Sittemmin pakkaa on

sekoitettu. Vuonna 2017 eräessä psykologian alan aikakauslehdessä oli raflaava otsikko: ”Uusi tutkimus osoittaa, että ihmisellä onkin 27 tunnetta”. Niiden kerrottiin olevan ihailu, palvonta, esteettinen arvostus, huvittuneisuus, ahdistuneisuus, viha, kunnioitus, kiusaantuneisuus, ikävystyminen, rauhallisuus, hämmennys, kaipaus, inho, empaattinen kipu, haltioituminen, innostus, pelko, kauhu, ilo, kiinnostus, nostalgia, romanttinen kiinnostus, suru, helpotus, tyytyväisyys, seksuaalinen halu, yllätys. Löydän myös Robert Plutchik -nimisen psykologin, jonka mukaan ihminen voi kokea peräti 34 000 ainutkertaista tunnetta, joista kahdeksaa voidaan pitää ensisijaisina. Nämä primaaritunteet ovat viha, pelko, suru, inho, ilo, yllätys, odotus ja luottamus.

En ole jaksanut selvittää, luetteleeko Plutchik tosiaan kaikki 34 000 ”ainutkertaista” tunnettaan, ja mitähän tuo ”ainutkertainen” tässä yhteydessä mahtaa edes tarkoittaa? Eikö koko kysymys tunteiden lukumäärästä ole oikeastaan yhdentekevä? Ja eivätkö lukemattomat yritykset löytää siihen vastaus ole vähän naurettavia, niin aiemmat kuin nykyisetkin? Tunteiden luettelot herättävät niin ikään kysymyksiä. Eikö olekin surullista, että luettelot tuntuvat olevan yksimielisimpiä sellaisista tunteista kuin viha, pelko ja inho? Entä minne häpeä ja syyllisyys ovat joutuneet?

Häpeää ja syyllisyyttä on ollut kulttuurissamme siitä lähtien kun Aadam ja Eeva niskoittelivat Jumalaa vastaan.

Todellisuudessa tunteita ei voi ”löytää”, koska ne eivät ole esineitä, jotka voisi kaivaa esiin. Jo 1800-luvulla

yhdysvaltalainen psykologi ja filosofi William James korosti yhä uudestaan, että tunteet ovat liikettä, jatkuvaa virtaa, joka välittää meille ympäröivän maailman. Ja nyttemmin Antonio Damasio on sanonut, että ”emootiot esitetään kehon teatterissa”. Ne ovat ”mielemme jatkuva sävelmä, – – pysäyttämätön hyrinä, joka vaimenee vain kun nukahdamme. Hyräily muuttuu lauluksi, kun meidät valtaa ilo, tai siitä tulee surullinen sielunmessu, kun suru ottaa ylivallan.”

Myös vuonna 2009 julkaistun antologian *Emotions and Understanding: Wittgensteinian Perspectives* esipuheessa todetaan vapauttavasti, että tunteisiin on paljon inspiroivampiakin näkökulmia kuin määritelmien hiominen. Voidaan nimittäin katsoa, mitä tunteet tekevät ja mitä osaa tunteet näyttävät elämässä: ”Miten tunteemme suhteutuvat pohdintoihin siitä, keitä me olemme? Millä tavalla tunteet osaltaan paljastavat meille todellisuutta? Mitä tekemistä tunteilla on moraalisen ymmärryksen kanssa? Mikä merkitys kielellä on tunteiden ymmärtämiselle?”

Jospa aloittaisin kaikkein – niin, kouriintuntuvimmista tunteista, niistä joiden perusta on kehossa.

Miksi juuri niitä on pidetty alhaisimpina?

Siksi että moni vielä Darwinin – ja Freudin ja ehkä jopa Damasion – jälkeen on halunnut pitää ruumista ja sielua vastakohtina, varsinkin koska heidän on ollut vaikea hyväksyä ajatusta ihmisestä eläimenä ja sen myötä hyväksyä niitä ominaisuuksia ja kykyjä, jotka ovat yhteisiä meille ja eläimille. Mutta uudenvuoden-

päivänä vuonna 2022 sain nähdä, miten vaikuttavaa on, kun ammattilainen ilmentää tunteita kehon teatterissa. Saatoin kuunnella tasavallan presidenttiä, kun hän piti uudenvuodenpuhettaan, mutta katseeni pysyi naulittuna suurenmoiseen viittomakielen tulkkiin. Hänessä todella ruumiillistuivat tunteet, jotka presidentti saattoi vain nimetä: ylpeys Suomesta, huoli maailmantilasta, tulevaisuuden toivo kaikesta huolimatta. Hän oli kaunis kuin – lumileopardi.

Jotkin tunteenilmaisut koemme etupäässä sisäisesti. Kukapa ei olisi joskus kokenut, kuinka sydän hyppää kurkkuun, kehoa vapisuttaa tai puistattaa, suuta kuivaa tai polvia heikottaa? Joitakin tunteenilmauksia taas tarkkailevat – ja tulkitsevat – myös ulkoapäin toiset ihmiset: vinoa hymyä, otsan tai nenän rypistystä tai istumista pääpainuksissa. Muuan hyvä ystäväni on huomauttanut, että venäläisissä romaaneissa miespuoliset henkilöahmot usein punastelevat. Minkähän takia? Arvatenkin kyse on jostain voimakkaasta tunteesta – harmista, kiukusta, rakkaudesta, ehkä useimmiten rakkaudesta – jota perinteisen hillitty mies ei mistään hinnasta halua näyttää mutta joka äkisti valtaa hänet niin, että sen paljastaakin keho?

Entäpä sitten kylmä hiki? Kun isäni oli vuosien mittaan tavannut kolme neljä poikaystävääni, hän sanoi kerran hieman ärtyneesti: ”Miksi kaikilla tuntemillasi nuorilla miehillä on kosteat kädet?” Hän ei ollut ymmärtänyt, että heidän kätensä olivat kosteat vain silloin, kun he kohtasivat hänet.

Jo pikkulapsilla on selvä käsitys siitä, että tunteet ja keholliset ilmaukset kuuluvat yhteen. Yksi nelivuotias

tyttö sanoi kerran: ”Olen surullinen siksi kun minä itken.” Kun poikani oli samanikäinen, näin yhtenä kesäpäivänä maalla, kuinka hän kompastui kumoon nurmikolla vajaan viidenkymmenen metrin päässä keittiön ikkunasta. Hän nousi, pudisteli vaatteensa ja oli aivan rauhallinen – kunnes huomasi minut. Silloin hän purskahti lohduttomaan itkuun ja vollotti koko matkan keittiöön. Nostin hänet syliini ja halasin häntä, mutta hän ei ollut tyytyväinen, vaan katsoi minuun kiukkuisena ja sanoi: ”Etkö sinä kysy, miksi minä itken?”

Kirjailijat pyrkivät kuvaamaan tunteita joutumatta nimeämään niitä. Mestarillisesti tästä suoriutuu esimerkiksi tanskalais-norjalainen Kristin Vego. Teoksensa *Se en siste gang på alt vakkert* (Katso viimeisen kerran kaikkea kaunista) ensimmäisessä novellissa hän kuvaa ahdistusta näin: ”kuin jokin levoton olento olisi muuttanut sisääsi, yökiittäjä joka törmäilee ikkunoihin ja hehkulamppuihin eikä suostu laskeutumaan. Ei hetkeksikään.” Toisessa novellissa kaksi naista on automatkalla Walesissa, heidän suhteensa on vielä aika tuore, ja toinen miettii aina kun kumppani kääntää kasvonsa pois päin, mahattaako se olla merkki etäisyyden ottamisesta. Hän ei voi olla kuuntelematta Facetime-puhelua, jossa kumppani juttelee exälleen ja pojalleen. Hän panee merkille, että kumppani puhuu heille toisenlaisella äänellä kuin mihin hän on tottunut, mutta rauhoittuu vähitellen tajutessaan, mikä heitä kahta lähentää toisiinsa: eivät nähtävyydet eivätkä seikkailut vaan ”ne lukuisat tunnit, jotka he ovat viettäneet vierekkäin tien päällä, radiosta kuuluvat äänet, renkaiden tuottama hienoinen värinä”.

*Merete Mazzarella pohtii tunteiden
kehollisuutta, kirjallisuutta sekä
halun ja rakkauden olemusta*

JO NUORENA Mazzarella rakasti lukemista mutta pettyi siihen, että kirjallisuuden opiskelu yliopistossa olikin lähinnä tekstien analysointia: kuin palastelisi hirveä, jonka katseesta elämän kipinä on sammunut. Siksi hän palaa nyt käsittelemään lukemista ja kirjallisuutta tunteiden ja kehollisuuden näkökulmasta.

Mazzarella ruotii muun muassa romanttista viihdekirjallisuutta sekä self help -kirjoja genrenä. Hän kysyy, voiko kaunokirjallisuudestakin ammentaa elämänohjeita. Entä voiko taideproosasta saada kokonaisvaltaisen kehollisen lukuelämyksen? Samalla Mazzarella pohtii muun muassa parisuhdetta, netti-deittailua ja rakkauden olemusta, etenkin siihen liittyvää haavoittuvuutta ja luottamusta.

